

חרדות לעתידן: נשים חרדיות לומדות מדעי המחשב באקדמיה

יפעת קוליקנט

האוניברסיטה העברית בירושלים

yifat.kolikant@mail.huji.ac.il

שרה גנוט

המרכז האקדמי לב

sarag@jct.ac.il

Concerned for Their Future: Haredi Women Study Computer Science in Academic Institutions

Sara Genut

Jerusalem Collodge of Technology

Yifat Kolikant

Hebrew University

Abstract

We examined how Haredi (ultra-Orthodox) women studying for their BSc in computer sciences cope with their studies. Haredi women's education is different to that of Haredi men's, as is society's expectations from them. The woman's responsibility as the breadwinner is a common phenomenon in this sector. Therefore, studying computer-related professions can help extract many of these families from the cycle of poverty. However, women are also expected to maintain high spiritual standards, which leads to separatism from other sectors, and yields ambivalence towards high-wage salaries. We compared between the achievements of these women with those of their female peers over a period of three years. Their grades are no lower than those of their peers. Interviews with six Haredi students and with staff members reveal that these students have high motivation, which enables them to cope with knowledge gaps. They face daily challenges stemming from the tension between the need to maintain their spirituality and their desire to be present in various study situations, which involve women from other sectors, and male lecturers. Filtered technology is perceived as facilitating matters, as a necessity. Nevertheless, they opposed to technological solutions that enable separatism since they perceived them as being less effective for study. An advanced technological solution might enable effective study while preserving separatism. We conclude that understanding the unique needs of each underrepresented group is a key for successful integration of this group in the academic world.

Keywords: social variance, Haredi women, higher education, access to academic studies.

תקציר

מחקר גישוש זה בוחן התמודדות של נשים אולטרה-אורתודוכסיות, שלומדות לתואר ראשון במדעי המחשב בהשכלה הגבוהה, עם לימודיהן מנקודת מבטן. ההשכלה של נשים במגזר זה שונה משל גברים וכן גם הציפיה החברתית מהן. מחד, אחריותן של הנשים לפרנסת משק הבית היא תופעה נפוצה בחברה החרדית, ולכן השתלבותן במקצועות המחשב עשויה לסייע בהוצאת משפחות רבות ממגזר זה ממעגל העוני. מנגד, נשים במגזר זה מצופות לרמת רוחניות גבוהה, מה שמוביל להיבדלות מחברות אחרות. השוואת הישגי נשים אלו עם חברותיהן למחזור במשך 3 שנות לימודים הראתה כי ציוניהן אינם נופלים משל עמיתותיהן. ראיונות עם שש סטודנטיות מהקבוצה הזו וכן עם אנשי צוות חשפו כי לתלמידות מוטיבציה גבוהה המסייעת להן להתמודד עם פערי ידע. התלמידות תיארו התמודדות יומיומית עקב המתח בין הצורך בשמירת רוחניות ומנגד, הרצון להיות

נוכחות בסיטואציות לימודיות, על הרכבן החברתי המאתגר, למשל סטודנטיות ומרצות ממגזרים אחרים, וכן מרצים גברים. הטכנולוגיה המסוננת נתפסה כמאפשרת ואפילו מחויבת המציאות. עם זאת, הייתה התנגדות לפתרונות טכנולוגיים שסייעו בהיבדלות, שכן הם נתפסו כפחות אפקטיביים ללמידה. הסיטואציה אפוא מורכבת ומאתגרת. אולי פתרון טכנולוגי מתקדם יאפשר למידה אפקטיבית תוך שמירה על היבדלות. אנחנו מסיקים, שזיהוי צרכים ממוקדים של אוכלוסיות ייחודיות, מהווה שלב ראשוני שעשוי להכריע את ההצלחה בהשתלבות שלהם באקדמיה.

מילות מפתח: שונות חברתית, נשים חרדיות, השכלה גבוהה, הנגשה לאקדמיה.

מבוא

מחקר זה בוחן את החסמים והמאפשרים להשתלבות נשים מהמגזר החרדי האולטרה-אורתודוכסי בלימודי מדעי המחשב בהשכלה הגבוהה. למימוש הפוטנציאל ללימודי מדעי המחשב בחברה החרדית, יש משמעות מערכתית, שכן, שיעור העוני בקרב משפחות חרדיות גבוה, בין היתר בגלל ששיעורי התעסוקה ורמת ההכנסה במגזר החרדי נמוכים. על פי נתוני סקר 2015 החרדים מהווים כ-11% מכלל האוכלוסייה בישראל, בעוד שחלקן של המשפחות החרדיות בסך המשפחות העניות מגיע ל-17%.

ממשלת ישראל משקיעה מאמצים רבים בעיקר בגיוסם של הגברים החרדים לשוק העבודה (Malachi, Cohen, & Kaufman, 2008). ייתכן שההעדפה להשקיע בגברים היא בגלל שבחברה החרדית אחריותן של הנשים לפרנסת משק הבית היא תופעה נפוצה, שנועדה לאפשר לבעלים בלימודים תורניים עד גיל מתקדם, גם אחרי הנישואים ולכן הנשים ממילא משתלבות בתעסוקה (מלאך, חושן וכהנר, 2016; שוורץ, 2008). לימודים אקדמיים הם פתח להכנסה גבוהה. למקצועות המחשב פוטנציאל ייחודי משום שהתכנים אינם מתנגשים עם תפישות העולם של חברה זו ואופי העבודה מאפשר גם עבודה מהבית. בדיקות נתוני התעסוקה מראה, שעד שנות ה-90 תעסוקת הנשים החרדיות התרכזה במספר מצומצם של תחומים, כגון הוראה, פקידות, גרפיקה, חשבונאות ומחשבים, אולם מאז חלו שינויים ונשים חרדיות השתלבו יותר ויותר בתחום של מחשבים ואפשר לפגוש אותן גם כמתכנתות בארגוני הייטק (לופו, 2003; קוליק, 2012).

עם זאת, רק 4% מהנשים החרדיות מועסקות במקצועות המחשב (הורביץ, 2017). יתרה מזאת, אחוז הנשים החרדיות הלומדות באקדמיה אינו גבוה, 46.6% מהנשים החרדיות הן בעלות תעודה ממוסד על-תיכוני שאינו אקדמי, לעומת 18.2% מיתר הנשים היהודיות. ל-14.1% יש תואר אקדמי, לעומת 27.3% באוכלוסייה המקבילה (שוורץ, 2008).

מדוע? ומה ניתן ללמוד מאותו אחוז שכן מנסה להשתלב? במחקר זה התמקדנו בסטודנטיות חרדיות בתוכנית למדעי המחשב לקראת תואר BSc באחד המרכזים האקדמיים בישראל, שמשתייכות לקבוצה אולטרה-אורתודוכסית, רובן מקבוצות חסידיות שמרניות וסגורות במיוחד. בקשנו לאפיין חסמים להשתלבות שלהם בלימודים האקדמיים, מנקודות המבט שלהן, נשים שכן פנו לאקדמיה, וכן פתרונות, שמצאו או שהיו, שמקלים עליהן.

מיפוי הקשיים לצד ההצלחות בהשתלבות שלהם באקדמיה, עשוי להוביל לתובנות אופרטיביות שיסייעו להנגשת האקדמיה לאוכלוסיות שכמעט ואינן מיוצגות בה.

חסמים להשתלבות חרדים וחרדיות בלימודים אקדמיים

החרדים מתחלקים לקבוצות ששונות ביניהן מבחינה אידיאולוגית וסגנון חיים. יחד עם זאת, האוכלוסייה החרדית ככלל, מתאפיינת בכפיפות לסמכות של מנהיגים רוחניים ובציות למסגרת של חוקים ומנהגים שנובעים ממסורת רבת שנים. אחד הביטויים הבולטים של האוכלוסייה הזו היא הסגירות וההיבדלות החברתית שלהם, תופעה שיש לה משמעויות מבחינה לימודית, חברתית, כלכלית ועוד (Davidman & Griel, 2007). בספרות מדובר על מספר חסמים להשתלבות של חרדים בלימודים אקדמיים (גל, מורגנשטרן ואלימלך, 2017; גלבוט, 2015; מלאך, כהן וזיכרמן, 2015).

חסם הידע. קיים הבדל מהותי בין ההשכלה של בני לבנות. הבנים החרדים לומדים בשנות ביה"ס היסודי לימודים תורניים בעיקר ולימודי חול מועטים וברמה נמוכה, ומגיל 13 הם מתמקדים בלימוד התלמוד והספרות התורנית המשיקה לו. הבנות מכוונות להכשרה מקצועית, כדי שבעתיד יוכלו לשאת בעול הפרנסה. לכן החינוך בבית ספר יסודי ותיכון כולל לימודים כלליים, אך לרוב ברמה נמוכה יותר מהשכלה תיכונית במגזר הממלכתי.

חסם חברתי. אוכלוסייה זו רגילה להיבדלות חברתית. כחלק מכך, יש לאוכלוסייה החרדית מוסדות חינוך נפרדים. חלק ממוסדות הלימוד ייחודיים לתתי-הקבוצות שביניהם תוך ההקפדה להעסיק צוות הוראה מהמגזר עצמו. מעבר למסגרת לימודית אחרת נחשב לעתים כפרישה מהקהילה.

חסם תעסוקה איכותית. רוב מוסדות ההכשרה המקצועית לאוכלוסיית הנשים מתמקדים בעיקר בתחום החינוך. במקצועות אחרים, אם קיימת הכשרה, רמת ההתמקצעות נמוכה. אצל גברים חרדים חסם זה נובע מהכשרה מקצועית שמתחילה בגיל מבוגר, ספציפית מהאילוץ, בגלל הגיל, לבחור במסלול הכשרה מקוצר ומהיר (גל ועמיתיו, 2017).

חסם תכני. החברה החרדית משתדלת לצמצם במידת האפשר את חשיפתה לתרבות שונה. תכני הלימוד בתחומים רבים עשויים להוביל לסוגיות ודילמות שמתנגשות עם אמונות ותפיסות עולם של החברה החרדית, ולכן קיימת התנזרות מחשיפה אליהם.

חסם השקפתי. נקודת המבט של מצוינות באוכלוסייה החרדית היא דבקות ביהדות, אבל בעוד שאצל הגברים זה מושג דרך לימוד תורה כערך עליון, אצל נשים מודגשת חשיבות הרוחניות של האישה (גל ועמיתיו, 2017). הבעייתיות היא בחשיפתה לא רק לתכנים אלא לאנשים לא ברמתה הרוחנית. ועוד, מתוך השקפת עולם, הטיפול במשפחה, שהיא גדולה בד"כ בחברה החרדית, הוא באחריות האישה, מה שמקשה על מילוי משימות נוספות, כמו לימודים או תעסוקה בתחום ההייטק (גלבוע, 2015).

שאלות המחקר

הנשים האולטרה-חרדיות מתמודדות עם תמהיל שונה של חסמים משל הגברים החרדים. למשל, אין להן את פער הידע שיש לגברים שרוב השכלתם מבוססת תלמוד, משום שהן כן למדו לימודים כללים. מנגד, חשיפתן לאנשים שנתפסים כבעלי רמה רוחנית שונה, היא בעייתית יותר מאשר במקרה של גברים.

באילו דרכים ובאיזו מידה בא לידי ביטוי כל חסם – החברתי, התכני, הידע, וההשקפתי – אם בכלל, בהתמודדות התלמידות עם לימודי מדעי המחשב? כיצד התגברו? כיצד ניתן לשפר את המענה לאוכלוסייה זו? מה ניתן להסיק לגבי המענה לאוכלוסיות ייחודיות בכלל?

מתודולוגיה

משתתפים

במחקר השתתפו סטודנטיות אולטרה-אורתודוקסיות שלומדות במרכז אקדמי בתוכנית המח"ר (מסגרת חרדית באקדמיה) בשנה ג' לקראת תואר BSc במדעי המחשב. התוכנית בכיתות נפרדות לנשים ולגברים. הקבוצה מנתה 19 סטודנטיות. כל אחת הגיעה מתת-קבוצה חרדית מסוימת ומתיכון שונה.

בנוסף, ראינו בעלי תפקידים שהיו במגע עם הסטודנטיות האלה: מנהלת, דיקנית ומרצות.

כלי המחקר

במחקר נקטנו בגישת mixed methods (Creswell, 2013). הכלי המרכזי במחקר זה הוא ראיונות עם תלמידות וסגל ההוראה, ממנו למדנו על הקשיים שהן חוות, האופן בו הן מתמודדות עם הקשיים, וכיצד אם בכלל באים החסמים לידי ביטוי. בנוסף השוונו בין הציונים של בנות אלו לכלל תלמידות מדעי המחשב במוסד, על מנת לבחון באיזו מידה, למרות הקשיים, הן מתמודדות עם לימודיהן.

ציונים. ציוני הקבוצה הושוו עם ציוני אוכלוסיית שאר הסטודנטיות (הנשים) למדעי המחשב באותו מחזור במרכז האקדמי, כדי להימנע ממסחים מגדריים. הקורסים שנבחרו לצורך ההשוואה הם קורסי חובה המשתייכים ל-3 קטגוריות: מתמטיקה, תכנות מחשבים וחישוביות תיאורטית. בכל קטגוריה נבחר אשכול קורסים שמהווים רצף הירארכי מהסמסטר הראשון ועד לסיום התוכנית.

ראיונות. ראינו 6 סטודנטיות חרדיות אולטרה-אורתודוקסיות, שלומדות בשנה ג' של התוכנית מדעי המחשב. הסטודנטיות שונות ברקע החברתי (חסידויות או חצרות שונות, 2 רווקות, 4 נשואות ומתוכן 2 אימהות). הראיון עם כל סטודנטית נמשך כמחצית השעה, לפי פרוטוקול חצי-מובנה שכלל שאלות לגבי היציאה שלהם מהמסגרת השמרנית, קשיים חברתיים, לימודיים ועוד.

הראיונות עם הסגל (מנהלת הקמפוס, הדיקנית של הקבוצה הייחודית הזו, מרצה למתמטיקה, ומרצה למדעי-המחשב) עסקו בנקודת המבט שלהן לגבי הצרכים והמענה לקבוצה הייחודית במסגרת הכללית. הראיונות הוקלטו ותומללו במלואם.

ניתוח התמלילים התבסס על עקרונות של ניתוח תוכן איכותני (Graneheim, & Lundman, 2004; Patton, 1987) יחידת הניתוח נחלקה לקטעי תוכן, שמופו לפי הקטגוריות: אמונות, תפיסת עולם והתנהגויות (Krippendorff, 1980). השלב הבא היה ניתוח תיאורטי של הקטעים שנאספו ומופו לפי קטגוריות. במהלך הניתוח התיאורטי אותרו הסברים והבנות שהובילו לתמות מרכזיות שמסבירות את התופעה שנחקרה (Polit & Hungler 1999; Patton, 1987). שני שופטים ניתחו את הראיונות בנפרד, לאחר הצלבה של הממצאים הגיעו להסכמה בהצגה של הנתונים.

ממצאים

ציונים

טבלה 1 מציגה את הציונים של הסטודנטיות האולטרה-אורתודוכסיות בקורסי החובה של מדעי המחשב, בהשוואה לכלל הסטודנטיות. הקורסים מחולקים ל-3 קטגוריות: מתמטיקה, תכנות מחשבים וחישוביות תיאורטית.

טבלה 1. ציונים של סטודנטיות אולטרה-אורתודוכסיות בהשוואה לציונים של כלל הסטודנטיות בקורס

סטטיסטיקה של ההפרש				ציונים של כלל הסטודנטיות			ציונים של סטודנטיות אולטרה-אורתודוכסיות			קורס
P	דרגות חופש	ציון t	פער	מספר סטודנטיות	סטיית תקן	ממוצע	מספר סטודנטיות	סטיית תקן	ממוצע	
מתמטיקה										
0.831	31	-0.215	1.11	14	17	79	19	12	78	אלגברה לינארית א
0.083	78	-1.757	6.09	61	12	81	19	15	75	אלגברה לינארית ב
0.087	67	-1.735	7.26	50	16	79	19	14	71	חשבון אינפיניטיבי 2 להנדסה
0.915	64	0.107	0.48	48	15	80	18	18	80	משוואות דפרנציאליות
0.473	50	0.723	2.44	33	12	73	19	10	75	לוגיקה מתמטית
תכנות מחשבים										
0.426	125	-0.799	2.42	108	13	84	19	9	82	מבוא למדעי המחשב
0.037*	94	-2.114	4.78	78	8	94	18	10	89	סדנא ב- java
0.308	37	1.033	6.27	20	24	71	19	10	77	סדנא ב- C++
0.81	106	-0.241	0.84	89	15	87	19	7	86	מיני פרויקט במערכות חלונות
חישוביות תיאורטית										
0.012*	69	2.566	9.54	52	15	71	19	11	81	מבנה נתונים ותוכניות א'
0.393	105	0.857	2.56	88	12	79	19	12	82	מבנה נתונים ב'
0.083	49	1.768	7.56	32	16	65	19	12	73	אוטומטים ושפות פורמליות
0.048*	116	-1.996	5.47	100	11	77	18	11	72	ניתוח אלגוריתמים וסיבוכיות

*p-value < 0.05

ניתן לראות שישנם קורסים בהם התקשו יותר וכאלו בהם הצליחו יותר באופן מובהק מקבוצת שאר התלמידות, אך ברוב הקורסים הישגי התלמידות האולטרה-אורתודוקסיות אינם שונים באופן מובהק מאלו של התלמידות האחרות. חשוב גם לראות כי מקבוצה זו כמעט ואין נשירה.

ראיונות של הסטודנטיות

פריצת החסם החברתי. כאמור כל המשתתפות היו בוגרות של תיכון חרדי (ללא בגרות). חלקן למדו בשפת אידיש. כולן ציינו כי הצעד שעשו "מאוד לא מקובל" ותיארו התנגדות עזה של הסביבה, למשל של מוריהן. החשש של החברה וגם שלהן הוא שהתערבותן בחברה שונה, עם רמת רוחניות נמוכה יותר (למשל צניעות אחרת, חשיפה למודרנה כדוגמת הסמארטפון) תשפיע עליהן לרעה, וכדבריהן "תשנה" או "תקלקל" אותן. חלקן ציינו את התחושה שהן עומדות במבחן תמידי של החברה שעוקבת אחריהן ובודקת עד כמה הן נשמרות ולא משתנות. כלומר, למרות שלכאורה פרצו את **החסם החברתי**, אי-שביעות הרצון של החברה הסובבת הייתה חלק מהתמודדותן היומיומית.

מה הניע אותן לעשות את הצעד ולהירשם? כולן ציינו את השיקול הכלכלי. כולן הגיעו ללמוד מדעי המחשב בתוכנית משום ששאפו לפרנסה טובה. גורם זה הכרחי אך אינו מספק. במדעי המחשב הלימודים "נקיים". תלמידה הסבירה כי לא תלמד מנהל עסקים (שמוצע בתוכנית אחרת) משום שהתכנים שבו עשויים להתנגש עם השקפותיה. חלקן ציינו גם מלגות שקיבלו. הן ציינו את המתח בין הרצון בפרנסה טובה לבין הסיכוי שייחשבו חומרניות (ולכן עם פחות מעלות רוחניות), מה שלמשל יכול לפגוע בשידוך שלהן. אחת סיפרה כי הצהירה שתפסיק לאלתר את לימודיה אם תידרש, כחלק מבירור לפני השידוך.

אצל כולן, ההחלטה לא הייתה פשוטה, "הייתה תקופה מאוד סוערת של לבטים". העובדה שהדיקנית "מגיעה מהחברה שלנו וסמכנו עליה" סייעה בהחלטה. כולן התייעצו עם המשפחה לפני צעד זה (אבא, ובן הזוג אם יש). תלמידה תיארה את אביה כפורץ דרך (יש לו תואר שני) ומעודד. כולן שאלו רב. לעיתים העדיפו לשאול רב אחר ולא את הרב של הקהילה שלהם.

עוצמת חשיבות החברה משתקפת בכך שכשנשאלו במה הן גאות בעצמן הצהירו כולן: "שלא השתנית", דהיינו שלמרות החשיפה לתכנים ותרבות שונה, היה חשוב להן לשמור על רוחניותן.

התמודדות יומיומית עם חסמים. התלמידות ציינו כי הן מתמודדות עם הרבה קשיים. בראש ובראשונה עם הדרישות הלימודיות של המוסד. הן תיארו **חסם של ידע**. "באתי כמעט מאפס, עם חסר גדול מאוד מבחינה לימודית". הן תיארו שיצאו מתרבות למידה מבוססת שינון לעומת הדרישה לחשיבה וביקורת. הן תיארו קשיים כלכליים, במיוחד הנשואות שביניהן: "אני לא יכולה לעבוד בזמן הלימודים, ואנחנו ממש לחוצים על השקל האחרון". הבעל, תלמיד ישיבה, אינו יכול לסייע בפרנסה והתלמידה אף אינה שואפת לכך. למעשה כל 6 התלמידות ציינו ששאיפתן היא לפרנס בעל לומד תורה.

ההתערות עם נשים שאינן מהחברה שלהן הייתה בעייתית והן הצהירו שהן משתדלות שלא להיכנס ליחסים חברתיים איתן. הייתה גם תלונה על מורה שהביאה דוגמה מעולם הקולנוע.

דילמה גדולה נוצרה כשהתבקשו ללמוד בקורס אותו לימד גבר. שלוש השתמשו בפתרון הטכנולוגי שסופק, מאזינות בחדר (video-conference) בזמן אמת להרצאה עם אפשרות לשאול שאלות או האזנה לאופליין בזמן החופשי. כולן התרעמו על כך שהפתרונות הטכנולוגיים אינם טובים להן. שתיים התייעצו עם רב, כשאחת קבלה אישור להתיישב מאחור, והרב השני אסר. הבעל של אחת התלמידות שאל רב. הן הסבירו שאם האירוע יישנה יצטרכו לשאול שוב רב ולעשות כדברו. אחת לא מצאה לנכון אפילו לשאול: "אין סיכוי בעולם שאני וחברות שלי נכנסות, זה ממש הייתי בהלם כשראיתי כזה דבר שהם בכלל נכנסות לשיעור". למעשה, תוכנית זו כרגע מוקפאת כי נרשמות ביטלו את הרשמתן. ההסבר השכיח היה ששמעו שיש מרצים גברים.

השימוש באינטרנט לצורכי לימודים לא נתפס כבעיה, למרות שעקרונית "יש אצלנו מאד מלחמת חורמה נגד הדבר הזה". כולן ציינו שהאינטרנט במרכז שעומד לרשותן הוא בדרגת כשרות (סינון) גבוהה מאוד ונתפס כמתאים להן מבחינת ערכיהן. לא לכולן היה אינטרנט בבית, לחלקן מסיבה עקרונית, ולחלקן בשל שיקול כלכלי, שכן אינטרנט מסונן כרוך בתשלום נוסף.

ראיונות של בעלי תפקידים במרכז

כל 4 נשות הסגל שהתראיינו, מנהלת הקמפוס, דיקנית ו-2 מרצות, אפיינו את הקבוצה כייחודית ומאוד שונה, סגורה ומתבדלת. הן ציינו את חסם הידע, אך במקביל טענו כי יש לקבוצה מוטיבציה גבוהה: "דווקא בגלל שהן משלמות מחיר כבד הן גם תלמידות נורא טובות", "יש להן פער שפה מאוד משמעותי. הן רוצות ללמוד, הן מוכשרות".

כולן זיהו את מרכזיות סוגיית ההתערות החברתית כמרכזית אצל התלמידות, לעיתים עד כדי הקטנת הלמידה: "שאיפה למצוינות אקדמית, אבל מה שמטריד אותן יותר – זו המצוינות הרוחנית". שתי המרצות, שלא משתייכות למגזר החרדי, תיארו את התמודדותן עם הנושא: "אני מרגישה שאני מקלקלת אותן כי אני שייכת לעולם שהן אף פעם לא ראו אותו".

דין

מטרת מחקר זה הייתה לבחון את החסמים והמאפשרים של נשים חרדיות שבחרו בלימודי מדעי המחשב באקדמיה מנקודות מבטן. הממצאים מראים כי קיימים חסמים ויש אינטראקציה ביניהם.

ההרשמה ללימודים הייתה מלווה בהתלבטויות, בעיקר בשל הממד החברתי. התכנים ה"נקיים" של המקצוע והמלגות משכו את הנשים להירשם ללימודים, אך היחס לפוטנציאל הפרנסה טובה היה אמביוולנטי. מחד, כולן שאפו לפרנס בעל תלמיד תורה והיו מודעות לפוטנציאל הפרנסה; בדיוק מסיבה זו, היה חשש לפגיעה בשידוך מאחר והן עלולות להיתפס כחומריות וגרוע מכך – כפחות רוחניות. כולן שאלו רב. ייתכן שמה שהיטה את הכף הוא היות הדיקנית "מהחברה שלנו".

הקשיים והלבטים ממשיכים לאורך כל הלימודים. במהלך לימודיהם הנשים מתמודדות עם פערי ידע ותרבות למידה שונה, זאת לעיתים בתנאים של קשיים כלכליים והצורך לטפל בילדים. עם זאת, אולי משום המוטיבציה גבוהה, הישגיהן אינם שונים משמעותית משל שאר התלמידות במחזור. יתרה מזאת, מתח הנובע מהרצון להיבדלות, נמצא בהווה היומיומית, אם בפגישה עם בת מקבוצה אחרת, מורה שנתנה דוגמה שהן תופסות כלא ראויה, ובאופן דרמטי יותר, בקורס בו המורה הוא גבר. הנשים פיתחו פרקטיקות חברתיות לימודיות שיסייעו להן "לא להתקלקל", לעיתים על חשבון דרכי לימוד שנתפסו כאפקטיביות יותר. עם זאת, ישנם מצבים בהן שאלו רב.

האינטרנט נתפס כגורם מקל. עם זאת, הפתרונות הטכנולוגיים שהציע המוסד לא אומצו באופן גורף ולוו בהתנגדות, משום שנתפסו כפחות אפקטיביים ללמידה. פתרונות אלו, למשל צפייה בשיעור דרך וידיאו מחדר אחר, לא ממצים את הכוח הפוטנציאלי של הטכנולוגיה בתיווך אינטראקציות והנגשת ידע. בשימוש פדגוגי בטכנולוגיה, דלינבורג וחוב' טוענים, ואנו מסכימות "A greater resemblance to face-to-face interactions is not necessarily better." (Dillenbourg, Järvelä, & Fischer, 2009).

חשיבות מחקר זה היא בחשיפת הצרכים והחסמים הייחודיים של הנשים החרדיות, השונים מהותית משל הגברים באותו מגזר משום התפיסות השונות לגבי תפקידן ואחריותן של כל מגדר בחברה. בניגוד לגברים שהשכלתם מבוססת לימודי קודש, לנשים לכאורה אין חסם ידע, אך מחקר זה מראה שאין כך הוא. יתרה מזאת, החסם החברתי, הצורך לשמור על רמת הרוחניות, בא לידי ביטוי בציפיות אחרות מגברים ונשים ומביא לקשיים אחרים במפגש עם האקדמיה. לכן חשוב, בבואנו לנסות לשלב אנשים מחברות שאינן או כמעט ואינן מיוצגות באקדמיה, להבין את הצרכים הספציפיים של הקבוצה ולא לנסות להחיל פתרונות גנריים.

מסקנות והמלצות

תוצאות המחקר מצביעות על כך שעצם ההרשמה ללימודים אינה סוף הפסוק בהתמודדות הנשים עם החסמים. הממד החברתי בתוך ומחוץ לקמפוס תופס מקום רחב בהתמודדות של הנשים בזירה החדשה לצד הממד האקדמי. דווקא האינטרנט הכשר נתפס כמאפשר ולא כחסם, ולמרות שפתרונות טכנולוגיים לוו בהתנגדות ייתכן שפתרונות מתקדמים יותר, שאינם פוגעים באפקטיביות הלמידה ואולי אף תורמים לה, הינם כיוון שכדאי לבחון כדי להגדיל את מספר הנשים מחברה זו באקדמיה. תרומת מחקר זה היא בחשיפת הקשיים הייחודיים לקבוצה זו והעלאת הצורך לבחון כל תת-קבוצה לגופה ולמצוא פתרונות ההולמים לה.

חשיבות מחקר זה היא בתרומתו הראשונית להעמקת ההבנה המדעית על תהליכים בעולם רב-תרבותי. מחקרים עתידיים נחוצים כדי לאפיין באופן עמוק יותר את החסמים על האוכלוסייה הזו והאינטראקציה ביניהם ולבחון את יכולת ההכללה לאוכלוסיות בעלות מאפיינים דומים, למשל אוכלוסייה דומה במרכזים אקדמיים ואוכלוסיות אחרות בעולם. דרוש גם מחקר לבחינת פתרונות שונים לפריצת החסמים שאותרו.

מקורות

- גל, ר', מורגנשטרן, י' וואלימלך, י' (2017). מחקר על הפוטנציאל למצוינות בלימודי מתמטיקה ופיזיקה במערכת החינוך החרדית. מוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית, הטכניון, אפריל 2017.
- גלבוץ, ח' (2015). "ממרחק תביא לחמה": עובדות חרדיות בשוק-ההייטק הישראלי. **חקר החברה החרדית**, כרך 2, תשע"ה 2014/2015, 193-220.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2015). **דו"ח פני החברה**.
- הורביץ, ד' (2017). הכנס השנתי הראשון של המכון החרדי למחקרי מדיניות, מרץ 2017.
- לופו, י' (2003). מפנה בחברה החרדית: הכשרה מקצועית ולימודים אקדמיים. ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות.
- מלאך, ג', חושן, מ' וכהנר, ל' (2016). **שנתון החברה החרדית בישראל**. ירושלים: המכון הישראלי לדמוגרפיה, מכון ירושלים לחקר ישראל.
- מלאך, ג', כהן, ד' וזיכרמן, ח' (2015). מכניסה לתעסוקה לתעסוקה מכניסה. תכנית אב לתעסוקת חרדים. המכון הישראלי לדמוקרטיה, יוני 2015.
- קוליק, ל' (2012). תחושת העצמה, ערכי חיים ומרכזיות חיי העבודה בקרב נשים חרדיות המצויות בשוק העבודה. ירושלים. המוסד לביטוח לאומי.
- שוורץ, א' (2008). עידוד תעסוקה לנשים חרדיות. הכנסת, מרכז המחקר והמידע, המחלקה לפיתוח תקציבי.
- Creswell, J. W. (2013). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage publications.
- Davidman, L., & Greil, A. L. (2007). Characters in search of a script: The exit narratives of formerly ultra-orthodox Jews. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 46(2), 201-216.
- Dillenbourg, P., Järvelä, S., & Fischer, F. (2009). The evolution of research on computer-supported collaborative learning. *Technology-enhanced learning*, 3-19.
- Graneheim, U.H., & Lundman, B. (2004). Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Education Today*, 24, 105-112.
- Krippendorff, K., (1980). *Content analysis. An introduction to its methodology*. The Sage Commtext.
- Malachi, A., Cohen, B., & Kaufman, D. (2008). Concerned about their future: attitudes and barriers towards academic education in the ultra-orthodox sector. the Jerusalem Institute of Israel Studies and the Ministry of Economy (Hebrew), retrieved <http://www.jiis.org.il/upload/haredim.pdf>
- Patton, Q.M., (1987). *How to Use Qualitative Methods in Evaluation*. Sage Publication Inc., Newsbury, London, New Dehli.
- Polit, D.F., & Hungler, B.P. (1999). *Nursing Research. Principles and methods*, 6th edition. J.B. Lippincott Company, Philadelphia, New York, Baltimore.